

Frauhammer Krisztina

Észrevételek Szakál Anna *Kutatói egodokumentumok gyűjtése, feldolgozása és publikálása a néprajzban* című vitaindító írásához

Tánczos Vilmos felkérésének eleget téve szeretnék néhány megállapítással, észrevétellel hozzászólni Szakál Anna vitaindító írásához. Elsőként az összegyűjtés, az archiválás, a közgyűjteményi elhelyezés kérdéséhez, majd két konkrét példa kapcsán a kutatói egodokumentumok nyilvánosságra hozatalának dilemmájához. Hangsúlyozni szeretném, hogy magam nem vagyok professzionális archívumi munkás, ám kutatásaim¹ és a szegedi tanszékre került hagyatékok gondozása nyomán az elmúlt években magam is testközelből találkoztam a Szakál Anna cikkében felvetett több problémával. Kiindulópontom épp egy több éve húzódo kutatói hagyatékok ügye, melynek most, úgy tűnik, pont került a végére. Valamikor a '90-es évek utolsó éveiben a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszékére került vásárlás révén az egykori pap, majd tanár Székely László (1912–1982) hagyatéka, pontosabban annak egy jelentős része. Az átadás-átvétel során nem született semmiféle okirat a jövőt, azaz az anyag feldolgozását illetően. Szóban a szabad felhasználás és a tanszéknek való teljes körű átadásról történt megállapodás. Az elmúlt 25 év alatt 2 kötet is napvilágot látott az anyagból, hiszen a hagyatékok jelentős számú kiadatlan kéziratot tartalmaz. Kézenfekvő volt tehát azok kiadása. Fábíán Gabriella kolléganőmmel az elmúlt években figyeltünk fel a tanszék polcain, olykor zacskókban sorakozó anyagokra. Fábíán Gabriella csiki kutatásaihoz keresett bennük régi adatokat. Látva a sok, kiadásra előkészített kéziratot, újra felmerült további kiadatlan anyagok megjelenítése, amelynek kolléganőmmel és egy lelkes hallgatói csapattal kezdtünk neki. Két egyhetes gyűjtőutat szerveztünk a 80 évvel ezelőtti kutatások ellenőrzésére, változások felderítésére. Fábíán Gabriella két alkalommal is beszámolt e gyűjtésekről, egy közös cikkünk is született róla, és mindenütt hangsúlyoztuk, célnk Székely László *Áldásos esztendő* című kéziratának kiadása.² Ezek a megjelenések hoztak felszínre bizonyos kérdéseket. Egy 25 évvel ezelőtt vásárolt hagyatékok esetében, ahol a családot képviselő eladó teljes körű használatra átadta édesapja anyagát, kell-e újra engedélyt kérni

Frauhammer Krisztina (1974) – néprajzkutató, PhD, tudományos munkatárs, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, frauhammer.kr@gmail.com

¹ Közel 15 éve kutatom, „használok” Bálint Sándor hagyatékának anyagait, melyeket a Móra Ferenc Múzeum őriz. Az itt elhelyezett anyagok felhasználásához a hagyatékokat gondozó kuratórium hozzájárulása szükséges. 2021 óta önkéntes munkatársra vagyok a Szegedi Zsidó Hitközség Archivumának, amely ugyan nem kutatói egodokumentumokat tárol, de a nagyszámú családi hagyatékok kapcsán számos ponton hasonló dilemmákat vet fel, mint Szakál Anna kérdése.

² A témáról két alkalommal számolt be Fábíán Gabriella kolléganőm: 2022. október 6–7. 15. Tudomány- és Kutatótörténeti Konferencia, Kolozsvár; 2021. szeptember 17–19. VIII. Énlaka-konferencia. Az itt elhangzott előadásból készült cikk: Fábíán Gabriella–Frauhammer Krisztina: *Ismétlődés és változás a Csiki-medence népszokásaiban Székely László kutatásai nyomán.* = *Székely népszokások.* Szerk. Visy Zsolt. (Énlaka konferenciák VIII.) Gyergyószentmiklós 2022. 193–207.

a megjelentetéshez, sőt a kutatáshoz? A külső körülmények miatt többfelé hulló hagyatékot (Szeged mellett Németországba és Kolozsvárra is kerültek dokumentumok), kell-e, lehet-e egyesíteni, és ha igen, hogyan és hol?

A kérdések mentén kialakult beszélgetésekből számomra a következő körvonalazódott. 1. A GDPR-szabályozások korában talán érdemes lenne megfontolni minden jövőbeni hagyaték vásárlásakor azt, hogy már a vásárlás pillanatában alapos és jogi szempontból is jól körülbástyázott felhasználási engedélyt készítünk az eladókkal/átadókkal, arra vonatkozóan mire, hogyan, miként használható az átadott anyag. (A levéltári rendszerben ennek jól kidolgozott formulái, módszerei vannak. Magam is dolgoztam már MNL-nél magánletétbe helyezett családi dokumentumokkal, amelyek felhasználásához a családtól, a kutatói munkaadótól és egy tudományos ajánlótól is kellett hozzájárulásokat kérni!) Ha a hagyaték átadásával párhuzamosan születik egy felhasználásra vonatkozó leirat/útmutató, bizonyára nem fordul elő az, ami velünk is megtörtént, történetesen, hogy a még élő leszármazottal nem egyeztettük terveinket. (Ezt természetesen pótolni fogjuk.) 2. A kutatói hagyatékoknak professzionális közgyűjteményekben és nem tanszékek állományában van a helyük. Az egyetemek tanszéki keretei és lehetőségei (szakértő munkatársak hiánya, a munkatársak más irányú elfoglaltságai) miatt a tanszékek a legjobb szándék ellenére sem tudnak jó gazdáik lenni az ilyen jellegű dokumentumegyütteseknek. Szintén a szegedi tanszék évekként ezelőtt ajándékba kapott egy nagyobb csomó dokumentumot, fotókat, grafikákat, nyomatokat, tárgyakat Buday György grafikus anyagából. Az első öröm és rácsodálkozás elmúltával azonban rá kellett jönnünk, nincsenek meg a feltételei a tárolásnak. Az anyagból (az egyetlen élő hozzátartozó jóváhagyásával) könyv, kiállítás és konferencia is született, de végül az ajándékot átadtuk a Móra Ferenc Múzeumnak, ahol Buday más anyagai vannak (megjegyzem ez a gyűjtemény sem teljes, a megyei könyvtárban és az OSZK-ban is vannak további részei).³ A Székely László-hagyatékkal végül ugyanezt tettük, dobozokban várja, hogy átszállítsák Kolozsvárra, ahol a Kriza János Néprajzi Társaságban lévő további hagyaték-részekkel fog „egyesülni”, és kutathatóvá válni. 3. Az előző kérdéshez kapcsolódóan számomra az is fontos és egyértelmű irányelvnek bizonyul, hogy egy-egy személy hagyatékát egyben kell tartani, illetve gondoskodni kell arról, hogy egy helyen tárolják azt. Csak így kaphatunk teljes képet az adott személy kutatói életpályájáról és kutatott témáiról.

Szakál Anna cikkének egy további felvetése a kutatói egodokumentumok és az abban szereplő személyes történetek, helyzetek, emberi kapcsolatok stb. nyilvánosságra hozatalának kérdésköréhez kapcsolódik. Ahogy a problémához kapcsolódó dilemmáknak is egész sorát vonultatta fel a vitaindító írás, úgy valószínűleg a megoldásoknak is számos lehetséges változata lehet. Egységes, minden kérdéskörre és esetre kiterjedő szabályozás talán nem is lehetséges (jóllehet a személyes adatok felhasználásának minden bizonnyal van már részletesen kidolgozott jogi szabályozása, amellyel lehet, érdemes egy néprajzkutatónak is megismerkednie). Minden bizonnyal más szempontokat kell követnünk, ha tudománytörténeti céllal írunk, és mást, ha egy kutatási téma kontextusához ad egy személyes élettörténeti adat valamiféle magyarázatot. Néhány hónapja Fél Edit hagyatékában kutattam a Gari Takács Margit Franciaországban megjelent életrajzához

³ 2017. május 18-án tartottuk az MTA szegedi székházában a Buday Árpád és Buday György Emlékkonferenciát és ez alkalomból rendeztünk kiállítást a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészkarán a Néprajzi és Kulturális Antropológia Tanszék Folyosó Galériáján kiállítást Buday György addig ismeretlen szeged-alsóvárosi napsugaras oromzatokat megörökítő vázlatfüzetének lapjaiból. A Vázlatfüzet anyagából kötet is készült: *Napsugarak Szegeden*. Alsóvárosi oromdszék Buday György vázlatfüzetében. Szerk. Frauhammer Krisztina. Szeged 2017.

kapcsolódóan az MTA mindenki által hozzáférhető kéziratárában. Az adattár nyilvános, annak tartalmáról az internetről bárki számára elérhető katalógus tájékoztat. Ebben figyeltem fel Fél Editnek a franciaországi ökumenikus taizéi közösséggel való levelezésére, majd egy cikkben egy félmondatos utalásra, mely szerint Fél Edit egy taizéi lelkiségű női szerzetesrend harmadrendi tagja volt. A feltételezést a rend főnöknője visszaigazolta, magam pedig hosszas töprengés után úgy döntöttem, hogy ezt nyilvánosságra hozom majd cikkemben.⁴ Úgy ítélt meg ugyanis, hogy sok tekintetben hozzájárult ez a tény annak megértéséhez, miért azokat a kérdéseket tette fel, és miért azokat a történeteket válogatta ki Fél Edit Gari Margit 3500 oldalas életútjából, amelyek végül a könyvbe kerültek. Fél Edit rendi elköteleződése magyarázatul szolgált számomra a Gari Takács Margithoz fűződő különleges kapcsolatára, és a szakmai körökben róla kialakult véleményekre is („A szakma egy részében úgy élt alakja, mint aki befelé fordult és elzárkózott a mindennapi élettől.” „... mindenütt ott volt, ahol segíteni kellett”⁵ „... a protestáns etika szigorú normáit szinte a végletes aszkézis kérlelhetetlen fegyelmével valósította meg”⁶).

Gari Margit életrajzával párhuzamosan olvastam Bitó Józsefné Gara Eszter balástyai⁷ asszony életrajzát. Az egyszerű asszony néprajzi pályaműveket tartalmazó hagyatékát a szegedi Móra Ferenc Múzeum kéziratára őrzi. Ebben bukantam egy tizenegynéhány oldalas kézírásos visszaemlékezésre, amelyben Eszter néni a rokon Bálint Sándornál töltött szűk esztendő emlékeiről ír. Ízesen megfogalmazott, izgalmas olvasmány sok olyan apró (olykor negatív) meglátással Bálint Sándor személyéről, amelyek nem ismertek. Érdekes adalékokkal egészíthetné ki a kutató személyét, mégis hamar elvettem, hogy nyilvánosságra hozzam. Egy ember egyéniségét árnyalná ugyan, de kutatási eredményeihez, tudománytörténeti jelentőségéhez, módszertanához nem tenne hozzá.

Két személy, két megoldás. Hogy jól döntöttem-e, nem tudom, lehet, hogy más másként viszonyult volna ezekhez a tényekhez. Magam mindenesetre nem a személyt, hanem a kutatás tárgyát igyekeztem szem előtt tartani, és ez határozta meg az egodokumentumok nyilvánosságra hozatalának dilemmáját. Talán lehetne ez is egy elv amellet, hogy a kutatói hagyatékok felhasználásának feltételeit írásban rögzítjük, lehetőleg már a közgyűjteménybe kerülés pillanatában.

⁴ A cikk megjelenés alatt van.

⁵ Balassa Iván cikkében olvashatjuk ezt a megállapítást: Balassa Iván: *Fél Edit emlékezete. = Emlékezés Fél Editre.* Szerk. Fülemile Ágnes–Stefány Judit. Bp. 1993. 18.

⁶ Fülemile Ágnes cikkében olvashatjuk ezt a megállapítást: Fülemile Ágnes: *Fél Editről – Egy töredékes tanítványi emlékezés Fél Editre. = Emlékezés Fél Editre.* Szerk. Fülemile Ágnes–Stefány Judit. Bp. 1993. 42.

⁷ Balástya település Szeged mellett.